

YAZLIK YA DA BAHÇE SİNEMALARI

Mahallecek Gidilen Sinemalar

Burçak Evren

Bir zamanlar İstanbul'da yazlık sinemalar vardı. Çok değil, bir on beş yıl, hadi bilemediniz yirmi yıl önce. Bu sinemalara ailecek, kimi zaman ise mahallecek gidilir, yaz akşamlarının ıslak ve bunaltıcı sıcaklığı topluca film izleme geleneği ile giderilirdi. Film izleme alışkanlığını semt sinemaları örneği mahalle ölçeğine indiren bu sinemalar yaz akşamlarının belki de tek ve en ucuz eğlencelerinden biri olma özelliğini, TV'nin yaygınlaşma evresine dek sürdürdüler. Sonra, ne olduysa oldu. TV'nin aileyle, kazmanın kentle, apartmanın mahalleyle tanışıklığından az sonra bir bir yok oldular. Ya da bir diğer deyişle, sağlıksız ve çarpık kentleşmenin zemin hazırladığı arsa rantıyla küçük ekranın önlenemez ve de yadsınamaz cazibesine yenik düştüler. Elbette ki kaçınılmazdı bu son.

Eğlence odaklarının alabildiğine çoğaldığı, kentsel gürültü kokteyli ile kirliliğinin yaşanabilirlik boyutlarını zorladığı, topluca film izleme alışkanlığının giderek törpü-lendiği bir zaman diliminde, bu tür bahçe sinemalarının soluk alması düşünülemezdi tabii. Şimdilerde yazlık ya da bahçe sinemalarının ardından ağıt yakmamız, biraz geçmişe duyulan özlemden, biraz da bu tür sinemaların değişim-dönüşüm aşamasına gereksinim duymayıp bir çırpıda, farkına varamayacak denli kısa bir zaman birimi içerisinde yaşam geleneğimizden çıkmasından kaynaklanıyor. Bu önlenemez dekadansı hazırlayan kaçınılmaz nedenler-

le öfkemiz, aslında yaşarken farkına varmayışımızdan, yitiriliş evresini bile anımsamayıp, umursamaz kalışımızdandır.

İstanbul'un -bilinen- en eski bahçe sineması 1913'te Şişli Halaskârgazi Caddesi'nde Eski Osmanbey Bahçesi adıyla açıldı. Eski bir çaybahçesinin derme çatma kurulan bir perde ile sinemaya dönüştürüldüğü bu ilk yer hakkında bilgilerimiz oldukça kısıtlı. Kimilerine göre bir de kışlık yeri varmış. Ama yazlığı kışlığından çok daha ünlü imiş. Tüm bilgiler bu kadar. Ne tür filmler gösterilir, kimler gider, ya da bu sinema ne zaman kapandı, hepsi şimdilik bilinmezlikler içerisinde. Ama bu sinemadan bir yıl sonra İstanbul'un sayfiye yöresi Erenköy'de açılan bir diğer yazlık sinema hakkındaki bilgilerimiz oldukça fazla. 1933'te Sefa adını alan bu sinema

40'lı yılların başına dek her yaz perdelerini açmış. Hatta bir ara değişen filmlerini geniş kesimlere duyurmak için gazetelere bile ilan vermiş. Bir yazlık sinemanın, hele hele yüzyılımızın başında gazetelere ilan vermesi olacak şey değil ama, Erenköy Sineması öncü olmanın avantajı ile bu yeniliğin üstesinden gelmeyi de başarmış.

1914'te Kuşdili çayırının hemen başında açılan Milli Sinema ise yazlık sinemaların o dönemlerde en ünlüsü olmuş. Film gösterilerinin yanı sıra ünlü toplulukların oyunlarını da sergilemiş. Yazlık sinemaların geleceğini keşfeden Kadıköy'ün ünlü işletmecisi Siroçkin Kardeşler, kapalı Apollon Sineması'nın yanı sıra (eski Hale, bugünkü Reks Sineması) Halitağa'da bir konağın bahçesinde Mısırlıoğlu, daha sonra da Zamoğlu Sinemalarını açarak bahçe sineması açma kervanına katılmışlar. Ama yazlık sinemalar asıl tanınma ve yaygınlaşma alanını nedense Üsküdar semtinde bulmuşlardır.

İlk Türk sinemacılarından Fuat Uzknay 1920'de önce Malul Gaziler Cemiyeti adına Doğancılar (daha sonra Jale, 1921'de Park, 1940'ta Aypark adını aldı), daha sonra Üsküdar Hakimiyeti Milliye Caddesi'nde Hale Sineması'nı açmış ve tüm işletmesini üstlendiği sinemalarda birinci vizyon filmler göstererek yazlık sinema geleneğini İstanbul'a tanıtmıştır.

İstanbul'un bahçe sinemalarındaki gerçek patlama ise 1930 ile 40 yılları arasında

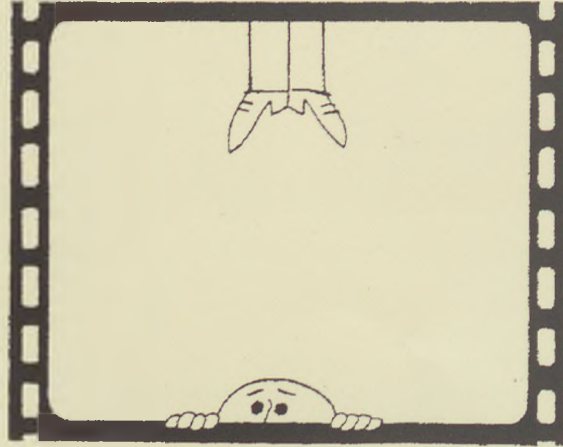
yaşanmıştır. İthal filmciliğin gelişmesi, yerli yapımların artması ve sinemanın panayır eğlencesi olma kulvarından çıkması bu patlamanın asıl nedenleri olmuştur. Oldukça kısıtlı kaynaklardan elde edilen bilgilere göre ise İstanbul'da 1949'da 20, 1958'de 103, 1960'da 122, 1964'de 143, 1966'da 169, 1967'de 184, 1969'da 188 yazlık sinema tesbit edilmiştir. 70'li yılların ortalarından sonra ise bilinen nedenlerden ötürü - TV'nin yaygınlaşması, sağlıksız kentleşme vb- yazlık sinemalardaki erozyon başlamış ve açıldıkları hızla kapanma sürecine girmişlerdir. Bugün birkaç lüks otelin göstermelik sinemalarının dışında yalnızca iki yazlık sinema faaliyet göstermektedir.

Yazlık sinema deyince Kadıköy'deki Yoğurtçupark Sineması'ndan söz etmemek olanaksız gibi bir şeydir. Çünkü bu sinema gerek o yıllara özgü promosyonları ve gerekse gösterime soktuğu film adediyle bir başka rekorların sahibi olmuştur. Bir gece boyunca bu sinemada tamı tamına 4 film birden gösterilirdi. Daha gün kararmadan başlayan filmler, makinistin gelişigüzel ve kimi zaman acımasızca doğramasına karşılık gecenin oldukça ilerlemiş saatine dek sürerdi. Filmlerin bitiminde tahta sandalyeler üzerinde uyuya kalanlar, sinemanın içindeki bir başka ekip tarafından kibarca, çoğu kez de kabaca uyandırılır, her gece karışan bobinler yüzünden seyircinin hışmını çeken makinist film bitmeden sinemayı terk ederdi. Bütün bu aksiliklere rağmen sinemanın büyük ilgi çekmesi, diğer yazlık sinemalarda gösterilen bir filmlik ücretle 4 film birden göstermesinden kaynaklanırdı. Bir de bu sinemanın seyirci çekmek için ilginç promosyonları vardı. Örneğin, ünlü komik Fahri Bey'in eşi Ayten Hanım sinemanın önünde devamlı olarak horazan, davul ve klarnet eşliğinde konserler verirdi.

Bir diğer unutulmaz yazlık sinema ise Çınardibi'ndeki Çiçek Sineması idi. Bu sinemanın özelliği adeta balkon şeklindeki küçük kapalı yeri ile oldukça devasa bir çınarın altında bulunmasından geliyordu. Bir de tüm filmleri altyazılı orijinal şekilde oynatırdı. Yaz aylarının hafta sonları bu sinemada bilet bulmak bir mucizeydi adeta. Öğleden sonra gişenin önünde kuyruklar belirir, tüm sandalyeler daha ikinci vakti tükenirdi.

Bahçe sinemalarının belki de en büyük işlevi, ailecek hatta mahallecek sinemaya gitme alışkanlığını belki de geleneğini yaratmasından geliyordu. Sokak başlarına gelişigüzel asılan afiş tabelalarından gecenin filmi öğrenilir ve biz çocukların yardımıyla çok kısa sürede mahallenin sinemaya tutkun olan ve olmayan her kişisine ulaştırılırdı. Bir çırpıda yenen akşam yemeklerinde oynayan filmin kısa bir değerlendirilmesi yapılarak gitme veya gitmeme kararı verilirdi. Zaten, sofraya geti-

rilen yemeklerin çeşidi ve kalitesi o akşam sinemaya gidilip gidilmeyeceğinin ilk habercisi olurdu. Eğer yemekler gelişigüzel, en kestirme yoldan yapılmışsa (sahanda yumurta ya da akşam kahvaltısı türünde), babam ailecek sinemaya gidileceğini anlar ve çabuk davranırdı. Yemeklerin ve masanın özenle hazırlanması ise sinemaya gidilmeyeceğinin kesin belirtisiydi. Sinemaya gitme heyecanını tok olmanın mazere-tiyle harmanlayıp bir an önce sinemanın yolunu tutmak isterdik. Eğer film kaçırılmayacak türden ise komşu kapılarını bir kez daha aşındırıp artistlerinden, tahmin etmeye çalıştığımız konusunun en can alıcı noktalarından söz edip, "ailecek gitme" geleneğine bir de mahallecek cümbür cemaat gitme coşkusunu eklerdik. Ve çok geçmeden beklenen an gelirdi. Mahalle halkı havanın karmasıyla birlikte sokaklara dökülürdü. Babalar önde, kadınlar arkada, biz ise en önde. Büyük küçük hepimiz sanki ağız hirligi etmişçesine görmediğimiz, bilmediğimiz ama bir saat sonra izleme olanağını bulacağımız filmin kritiğini yapmaya başlardık.

Ferruh Doğan 1996

Kötüleri, iyileri sıralar, esas kızın (ve yoksullukla örtüştüğümüz o yıllar bu kızlar hep verem olurdu) ölüp ölmeyeceğini tartışır, esas oğlanın olmadık, umulmadık belalardan kurtulup sevdiğine kavuşup kavuşmayacağını dert edinirdik. Garip ama gerçek (doğrusu o yılların Türk filmlerinin birbirleriyle şaşırtıcı benzerliği) bu ilk değerlendirmelerimizdeki düş gücümüzü yanıltmazdı. Dünya havadisleri, ardından pek yakında, bitmez tükenmez gelecek programlardan sonra alelacele yenen yemeğin ağırlığı göz kapaklarına düşmeye ramak kala asıl film başlardı. Güneşin olabilirdiğince sarıttığı bahçe sinemasının perdesine filmin jenerikleri düştüğünde sandalyelerin gıcırıtıları kesilir, herkes iki saatlik değişmeyen konumunu alırdı. Ondaki sonrası seyrelme gözüm...

Kuş, böcek ve de çekirdek çıtırtılarının doğal fon müziği eşliğinde tüm dikkatler perdeye çevrilir, kimi zaman bu sesler perdedeki verimli kızın yaşamıyla örtüşen

mahalle halkından kimilerinin yaşanmış ve yitirilmişlikle depreşen sessiz gözyaşlarının ardına gizlemeye çalıştığı karşı konulmaz hicrîlikleri da katılırdı. Coşkunun sevince, sevincin hüzne ve oradan da hicrîliklere yelken açtığı film izleme eylemi, sanki bir anda rituelleşerek tanımlanamaz bir şekle dönüşür; derken yaşanmışlığın bir anı film, film ise o yaşanmışlığın ta kendisi olurdu.

Kimi zaman ise film önceden koşullandığımız aksine kötü olurdu. İşte o zaman da İstanbul'daki yazlık sinemaların kralı sayılan devasa bir çınarın altındaki Çiçek Sineması'nda bir başka cümbüş başlardı. Sinemanın hemen yanındaki üç katlı ahşap binanın küçük tuvalet penceresindeki ışık filmin sıkıcılığını bir başka neşeye dönüştürdü. Ev sakinlerinin doğal ihtiyaçlarını gidermek için yaktıkları ışık, bir anda sinemadaki herkesin protestosuyla karşılaşır, ısıklıklar, yuhlar sonucunda yandığı gibi anında söndürülürdü. Hep merak etmişimdir, bu ev sakinlerinin yazlık sinemanın oynadığı sürece doğal ihtiyaçlarını nasıl giderdiklerini. Yıllar sonra bu yazlık sinema kapandı. Ev sakinleri derin bir oh çekecekleri yerde bir başka sürprizle karşılaştılar. Çünkü yazlık sinemanın yerine bu kez cami yapılmıştı. Eh bu iş ezan saatinde de olmaz ki!

Bugün yerinde bir cami bulunan Suadiye Çiçek Sineması bu açıdan istisna değildir. Yazlık sinemaların kapanmasındaki tali bir neden de, kimi tutucu çevrelerin dine dayandırdıkları baskılar olmuştur. Çoğunlukla mahalle aralarında yer alan sinemaların yerine, dini yapıların ve kurumların yapılmasını uygun gören çevreler, ağırlık kazandığı semtlerde bu tür sinemaların kapanmasını hızlandırmış, kimi zaman ise zorunlu hale getirmiştir. Örneğin Erenköy'deki Çamlık Sinema camiiye yakın olması nedeniyle bu tür çevrenin baskısını kimi

zaman eylem biçiminde hissetmiş, sonunda kapanmak zorunda kalmıştır. Sinemanın yerine değil ama tam karşısına dini eğitim veren bir kurum yerleştirilmiştir. Yine Mazhar Bey'deki bir başka yazlık sinema ise yerine cami yapılacağı isteği ile halk arasında imza toplanarak kapatılmış, ancak cami yapılmamıştır. Erenköy, Göztepe ve Fatih semtlerinde bir kısım yazlık sinemalar yine benzer nedenlerle kapılarına kilit vurmaya zorunda kalmışlardır.

Günümüzde (özellikle 1995'te) geçmişe duyulan özlem ya da yaygın tanımıyla nostalji yazlık sinemaların da tekrar gündeme gelip, göstermelik de olsa açılmalarına zemin hazırlamıştır. Ne var ki bu yazlık sinemaların birçoğu, mahalle aralarında değil de beş yıldızlı lüks otellerin, ya da kimi özel kuruluşların bünyelerinde açılmıştır. Haftanın belirli günlerinde çekirdek yenerek değil de içki içilerek de film izleme alışkanlığını sürdürmek isteyen bu yazlık sinemaların en önemlileri ▶

سینما طرغراف

(اسکندریه واپور اسکس جاده سنده)

سور افکار جانی فخر غراف صحیحی

نیساک ۴ بجی بازار ارتسی کوئی کوندوز ساعت ۸ ده خانماره
و آقشای یعنی صالی کیجی ساعت ۲ بجقده ارککلره
نیساک ۵ بجی صالی کوئی کوندوز ساعت ۸ ده خانماره
و آقشای یعنی جوار شنبه کیجی ساعت ۲ بجقده ارککلره

فوق العاده العیبات

اقاده مخصوص

بوکره اورودان جاب ایستیکم شهر ددیون بشون قاریقه
ستک و قروب الکتریزمن و واپه فریک لکسوک بیسم سینه
ماطوغراف ماکنه لری واسطه سه لک قیمتدار و متحف
قورده لالره قی اکتیجی و ماطر لطیفه ارانه ایده بکندن
تیزلا برده رعیت بیوراجق ذواتک دوامتی تأمین ایده جک
انار ترقیه عرض ایده جکته ایله وارم.

آرشاق غازیان نطیسه سی — باب عالی جاده سی

سینما طرغراف

(اسکندریه واپور اسکس جاده سنده)

سور افکار سینما طرغراف صحیحی

نیساک ۱۷ بجی جملینتسی کوئی ساعت ۷ ده خانماره
و آقشای یعنی بازار کیجی ساعت ۳ ده ارککلره

فوق العاده العیبات

قورده لالریکی ورود اجتشدن تماشای توصیه اولتور.

اقاده مخصوص

بوکره اورودان جاب ایستیکم شهر ددیون بشون قاریقه
ستک و قروب الکتریزمن و واپه فریک لکسوک بیسم سینه
ماطوغراف ماکنه لری واسطه سه لک قیمتدار و متحف
قورده لالره قی اکتیجی و ماطر لطیفه ارانه ایده بکندن
تیزلا برده رعیت بیوراجق ذواتک دوامتی تأمین ایده جک
انار ترقیه عرض ایده جکته ایله وارم.

آرشاق غازیان نطیسه سی — باب عالی جاده سی

Üsküdar Vapur İskelesi (Hakimiyet-i Milliye) Caddesi'ndeki yazlık sinema için sokaklarda dağıtılan el ilanları.

Burçak Evren Arşivi

şunlardır: 125 kişilik Pasha, 450 kişilik Moda Deniz Kulübü, 300 kişilik Conrad, 900 kişilik Enka, 700 kişilik Büyükkada, 300 kişilik Yeşilyurt sinemaları. Ayrıca Ankara Sheraton Otelinde bir içki dahil 300 bin lira giriş ücretli 300 kişilik yazlık sinema da bu tür sinemaların bu kentteki öncüsü olmuştur.

Geçmişin yazlık sinemalarını anımsatan bir girişim de Fatih Belediyesi tarafından Samatya sahilinde Mermerkule olarak isimlendirilen sur dibinde Sahil Sineması adıyla açılmıştır. Ek koltuklarla birlikte 3 bin kişilik bu sinema oldukça çağdaş görünümüne karşılık, "nerede o eski bahçe sinemaları" diye yakınlar tarafından pek ilgi görmemiştir. Kimbilir, belki de günümüzün aşkları, yazlık sinemaların mekan olduğu aşklara hayli yabancı düştüğündendir bu.

Yazlık ya da bahçe sinemalarının bir işlevi de gençler, yeni yetmeler, kısırlanmış cinselliğin içinde kıvrananlar için bir tanışma, bir bakışma, bir boşalma ve ilk cinsel duyguların el yordamıyla arama mekanı olmalarıydı.

Kışlık sinemaların localarına gidecek denli olgunlaşıp deneyim elde etmeyenler için sinema ortamındaki cinselliğe ilişkin ilk provalar yazlık sinemanın birbirlerine çivilenmiş tahta sandalyelerin

de el peşrevi ile olurdu. Özellikle bu iş için yedinci sanat sinemanın yalnızca bahçe sinemalarındaki yapıtlarına ilgi duyanlar oturacakları sandalyeyi titizlikle seçer, uy-

— Ne, bir loca dört lira mı? Haydi sevgilim yürü, otele gidelim,

Akbaba'dan, Turgut Çeviker Arşivi

gun pozisyonu aldıktan sonra ön sandalyedeki hanımların kalça hizalarından hem elleri hem de gözleriyle film izlerlerdi. Daha sonraları yaygınlaşma ve bir başka halvet biçimi bulan belediye otobüslerindeki "fortçuluğun" prototipini aslında yazlık sinemalardaki bu eylem biçiminin oluşturduğu da pekala iddia edilebilir.

Ama yazlık sinemalardaki cinsellik her zaman denli pervasız olmaz, kimi zaman duygularla da açıklanma olanağına kavuşurdu. Yaz akşamlarının "on dakikalık ara"lara sıkışan bakışmaları kimi zaman yıllar süren beraberliklere zemin hazırlarlardı. Aynı yüzü, aynı gülümsemeyi, aynı ilgiyi görmek için kimi zaman aynı filme defalarca gidildiği de olurdu. Yazlık sinemaların iki saatlik zaman birimi içinde küçük mekanına sızan bu aşklar, günümüzün oldukça uzun süren tatil aşklarından o kadar farklı, o kadar unutulmazlardı ki...

Kısacası yazlık ya da bahçe sinemaları yalnızca yaz akşamlarına özgü film izlenen yerler değil, belki onun da ötesinde, her geçen gün yitirmeye başladığımız birlikte eğlenme geleneğinin, topluca bir eyleme tanık olma, ailecek, mahallecek bir ritüele eşlik etme alışkanlığının, yaz akşamlarına özgü sosyal-kültürel mekânlarıydı da.

